

ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ВИДАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Останнім часом на книжкових полицях з'являється багато нової літератури, яка висвітлює різнобічні аспекти минулого нашого краю. Своєрідністю такого процесу є можливість сучасних істориків більш об'єктивно і неупереджено підходити до дослідження та висвітлення тих чи інших подій української історії. Поступово науковцями заповнюються прогалини історичного минулого, названі "білими плямами". Цей процес безперечно радує. Проте видання фундаментальних, тим більше багатотомних історичних праць у наш час не побачиш. І ось нещодавно вийшли в світ п'ять томів "Історичних досліджень" доктора історичних наук, директора Науково-дослідного інституту Карпатознавства при УжНУ, професора Миколи Вегеша. Оглянувши оком всю післявоєнну історіографію, розумієш, що багатотомна праця є унікальним виданням.

Перші два томи присвячені автором історії Карпатської України 1938-1939 років. І тут немає нічого дивного, адже ця тема стала для Миколи Вегеша найголовнішою в його науково-дослідницькій роботі. Саме завдяки відданості вченого науковим принципам, широкому загалу читачів стали відомі героїчні та водночас трагічні події одного із найбільш замовчуваних і сфальсифікованих радянською історіографією періодів у історії Закарпаття.

На основі скрупульозного опрацювання цілої низки оригінальних джерел, більшість із яких вперше введені до наукового обігу, М.Вегеш зробив великий внесок у фундаментальне вивчення і наукове обґрунтування історії Карпатської України. Цінність такого дослідження полягає у його комплексному висвітленні. Читачам надано можливість ознайомитися із загальним спектром тогочасних проблем суспільства. Це і міжнародне становище Карпатської України у кінці 1938 – на початку 1939 років, громадсько-політичні взаємостосунки закарпатців з Галичиною та українською еміграцією, соціально-економічний, суспільно-політичний і культурно-національний розвиток регіону взагалі. Тобто авторіві вдалося відобразити цілісну картину життя закарпатців напередодні Другої світової війни. Дослідження має без перебільшення загальноукраїнське значення, адже воно змушує переглянути і переосмислити багато історичних явищ, які довгий час залишалися "білими плямами" минулого. Микола Вегеш взявся за встановлення історичної справедливості, і необхідно визнати, що йому це вдалося.

Аналізуючи внутрішньополітичне життя краю наприкінці 30-х років, історик доводить, що на його розвиток безпосередній вплив мала міжнародна обстановка в Європі, а також зацікавленість сусідніх держав у територіальних придбаннях за рахунок Закарпаття. Акцентуючи увагу на основних напрямках діяльності двох автономних урядів, автор

безпелаяційно, але обґрунтовано довів полярність їх політичних орієнтацій. Комплексно змалювавши перебіг подій у Закарпатті, на основі документального обґрунтування він вперше у вітчизняній історіографії детально проаналізував роботу другого автономного уряду, який з кінця жовтня 1938 року очолював Августин Волошин. Прослідковуючи діяльність уряду аж до часу офіційного проголошення незалежності Карпатської України 15 березня 1939 року, автор дійшов висновку, що А. Волошин добре розумів тогочасну міжнародну ситуацію і цілком логічно займався пошуком союзників заради єдиної мети – “зберегти територіальну цілісність краю, захистити його населення від агресії фашистської Угорщини”. Таким чином, на думку автора, прем'єр-міністр, а згодом – президент Карпатської України був “політиком-реалістом”. Визнаючи, що його владна політика носила авторитарний характер (ліквідація багатопартійності, введення цензури, закриття періодичних видань проведення безальтернативних виборів до Союму), вона була цілком виправданою з точки зору необхідності стабілізації політичної ситуації в краї та уникнення анархії.

Заслугою М. Вегеша є той факт, що дослідник, висвітлюючи ті чи інші суспільні проблеми в житті Карпатської держави, сміливо критикує односторонність поглядів на перебіг тогочасних подій як істориків радянського періоду, так і сучасних науковців. Зокрема, у полеміці з останніми проявилася ще одна характерна риса автора історії Карпатської України – вірність науковим принципам, які полягають в об'єктивному і неупередженому підході до дослідження та його всебічному висвітленні. У цьому відношенні крім використаних архівних документів, опублікованих матеріалів та іншої історичної літератури, автор прийняв до уваги й чисельні спогади безпосередніх очевидців і активних учасників тих подій, що допомогло більш реально підійти до висвітлення проблеми.

У своїй праці “Історія Карпатської України (1938-1939)”, яка вмістилася в першому і другому томах “Історичних досліджень” (біля 570 сторінок), Микола Вегеш звернув увагу і на такі важливі та впливові моменти, як регулярні провокації та напади угорських і польських терористів, посилені антиукраїнська й античеська пропаганда. Не оминув дослідник і маловідомі факти про політичну опозицію в урядових колах автономії, відносини між владою та партією УНО тощо.

В цілому утворення Карпато-Української держави М. Вегеш цілком справедливо розцінює як другу “після визвольних змагань 1918 – 20 – х років” спробу “заявити перед цілим світом, що українська нація живе і готова до державного життя”. Адже загальновідомо, що внаслідок бурхливого розвитку політичних подій “до Карпатської України була прикута увага всієї світової громадськості”. Отже, можемо сміливо констатувати, що дослідження М. Вегеша “Історія Карпатської України” в комплексі стало першим більш як за шістьдесят років.

Головній особистості національно-визвольних змагань в кінці 30-х років у Закарпатті присвячений третій том “Історичних досліджень”, який називається “Августин Волошин: педагог, політик, людина”. Дослідження про видатного нашого земляка, яке розміщене на 357 сторінках, заслуговує особливої уваги. Адже вперше у вітчизняній історіографії життя й діяльність найвідомішої людини краю XX ст. досліджується в багатогранному комплексі, охоплюючи його життєпис, педагогічну, національно-культурну і громадсько-політичну спадщину. На основі архівних документів (як вітчизняних, так і зарубіжних), більшість із яких довгий час знаходилася під грифом “Цілком таємно”, автор змалював цілісний портрет А. Волошина та тієї тогочасної епохи. Саме завдяки кміткій роботі сучасних дослідників, у тому числі й професора М. Вегеша, з імені Августина Волошина було знято тавро “вічного ворога”. У праці знаходимо й підтвердження того, що “що з іменем Августина Волошина пов'язані найвизначніші політичні й культурні здобутки закарпатських українців у першій половині XX ст.”.

У своїй узагальнюючій праці про А. Волошина М. Вегеш простежує основні етапи становлення і розвитку вітчизняної та зарубіжної історіографії у питанні дослідження різнобічної спадщини героя Карпатської України. У цьому відношенні автор використав і зробив об'єктивний аналіз мемуарної літератури. Завдяки цьому А. Волошин постає перед читачем як професійний педагог, людина високоосвічена, духовно і національно незламна. Його педагогічна діяльність залишила добрий слід в освітньо-виховному розвитку закарпатців. Особливо відзначено внесок А. Волошина у процес захисту рідної мови, що мало у той час не менш важливе значення, ніж сьогодні. Автор “Історичних досліджень” вміло показав зважку боротьбу проти мадяризації та чехізації, проти згубного впливу москвофільства, засмічення мови. Усі ці аспекти діяльності А. Волошина змальовані автором на основі скрупульозного опрацювання творів педагога, його публіцистики, виступів на шпальтах періодичних видань, а також аналізу матеріалів, які раніше публікувались.

На особливу увагу сучасного покоління заслуговує розділ, де висвітлюється політична діяльність А. Волошина, його погляди на розвиток внутрішньополітичного життя краю, аналіз міжнародної обстановки тощо. Ця проблема до останнього часу була найменш дослідженою і виділялася на фоні історії “білими плямами”. Микола Вегеш, послідовно аналізуючи перипетії політичного розвитку Закарпаття у кінці 30-х років XX століття, аргументовано доводить, що політика уряду А. Волошина, враховуючи зовнішньополітичні чинники, з одного боку, та кризові явища внутрішньої політики – з іншого, була виваженою та політично виправданою. А. Волошин як політик пройшов добру школу політичного життя. Він стояв біля колієски розбудови багатопартійної системи в Закарпатті, організувавши Руську Хліборобську (Земледільську) Партію, а згодом

Християнсько-Народну (очоловав 14 років) та партію УНО. Його особиста заслуга полягала у реалізації автономії краю у кінці 1938 року. Історик М.Вегеш у своєму дослідженні використав і матеріали допитів А.Волошина після його арешту співробітниками радянських спецслужб, які свідчать про розмаїту політичну діяльність президента Карпатської України. Таким чином, Миколі Вегешу в третьому томі "Історичних досліджень" вдалося на науковому рівні простежити всі аспекти багатогранного життя А.Волошина, цим самим віддати належне його активній діяльності на благо батьківщини.

До четвертого тому праці проф. Миколи Вегеша увійшла книга під загальною назвою "Закарпаття між двома світовими війнами". У хронологічній послідовності автор розкрив такі суспільні проблеми, як політичне становище та взаємовідносини Закарпаття і Східної Галичини в 1918-1938 роках, Закарпаття і Угорщини у 1918-1938 роках, розвиток культури краю у міжвоєнному двадцятилітті та ін. Ввівши до наукового обігу нові архівні документи, М.Вегеш дослідив державно-правову діяльність урядів Західно-Української Народної Республіки, показав роль зовнішньо-політичних факторів на розвиток політичних подій у західноукраїнських землях. На серйозному науковому рівні автор проаналізував причини невдач національно-визвольних змагань українського народу 1918- на початку 20-х років і довів їх велике значення для формування самосвідомості місцевого населення.

Особливої уваги заслуговує розділ "Закарпаття і Угорщина в 1918-1939 роках", де автор на основі нових архівних джерел довів згубну для політичного розвитку краю діяльність угорських політичних кіл, які горіли бажанням "повернути Закарпаття у лоно Святостефанської коронної держави". Підкріплюючи свої доводи документальними матеріалами, дослідник уміло показав істинні причини "політичного ажіотажу" навколо Закарпаття, роль угорської іреденти в антидержавних акціях тощо. Цим самим він черговий раз довів безпідставність закидів деяких угорських дослідників про "спокоєвічну" приналежність краю до Угорщини. М.Вегеш системно змалював етапи діяльності проугорських сил у краї, підтвердивши, що їх активність постійно "стимулювалася" Будапештом (матеріально-фінансова і кадрова допомога). До такої "співпраці" залучалися й русофільські діячі А.Бродій, С.Фенцик, Й.Камінський та інші, чим саме знехтували реальними бажаннями місцевого населення.

В контексті проблем розвитку культури Закарпаття в 20-30-х роках автор "Історичних досліджень" торкнувся різнобічних аспектів під діяльності "Просвіти" і театрів до характеристики літератури та періодики тих часів.

Не міг оминути М.Вегеш й історії рідної Міжгірщини. В окремих нарисах доводяться маловідомі широкому загалу читачів факти із сільського життя мешканців мальовничого куточку Закарпаття. До розділу "Сторінки історії Міжгірщини" увійшли дослідження про місцеву

"Просвіту", про героїчні та трагічні долі патріотів, які пройшли через пекло угорського та радянського терору та ін.

П'ятим том "Історичних досліджень" М.Вегеша присвячений видатним українським історикам серед яких В.Антонович, М.Грушевський, І.Крип'якевич, Д.Багалій, В.Смоляй, а також дослідники політичного розвитку України В.Липинський та І.Лисак-Рудницький. Значне місце відводиться провідним ученим Ужгородського університету І.Гранчаку, Т.Сопку, І.Шульзі та багатьом іншим, які сприяли становленню історичної науки в найстарішому вищому навчальному закладі Закарпаття. Подані також історико-біографічні нариси про сучасних дослідників минувшини, які і сьогодні продовжують працювати в царині історичної науки (В.Грабовський, М.Тинадар, В.Задорожний, Д.Данилюк, П.Федака та ін.).

Багатотомне видання проф. М.Вегеша "Історичні дослідження" є цінним подарунком не тільки для наукового загалу читачів, а й для молодшої генерації, яка цікавиться історичним минулим нашого краю. Присмню, що саме завдяки таким працям заповнюються прогалини в недосліджених проблемах, а то й виправляються помилки, викликані замовчуванням та перекручуванням реальних історичних подій у радянські часи. Поява на світ багатотомника Миколи Вегеша зайвий цьому приклад.